

Проблема емоційної і емотивної лексики

*Роботу виконано на кафедрі німецької
філології КНЛУ*

У статті розглянуто емоційну й емотивну лексику як процес і результат номінації емоційного досвіду етносу. Акцентовано увагу на позамовних чинниках її походження, створених підходах щодо їхньої диференціації.

Ключові слова: емоційна лексика, емотивна лексика, емоційний досвід, етнос, емоція.

Романова Н. В. Проблема эмоциональной и эмотивной лексики. В статье рассмотрено эмоциональную и эмотивную лексику как процесс и результат номинации эмоционального опыта этноса. Акцентируется внимание на внеязыковых факторах её происхождения, существующих подходах их дифференциации.

Ключевые слова: эмоциональная лексика, эмотивная лексика, эмоциональный опыт, этнос, эмоция.

Romanova N. V. Problem of Emotional and Emotive Vocabulary. The article deals with emotional and emotive vocabulary as a result of the nomination process and the emotional experience of the nation. The attention is paid to extralinguistic factors of its origin, the approaches to their differentiation.

Keywords: emotional vocabulary, emotive vocabulary, emotional experience, ethnicity, emotion.

Постановка наукової проблеми та її значення. Дослідження емоційного й емотивного словникового складу мови привертає все більшу увагу сучасних вітчизняних науковців. Ділянка інтересів поширюється не тільки на емотивний компонент значення чи емотивність як категорію художнього тексту та дискурсу, але й на внутрішню форму ідентифікаційної лексики емоцій, номінативно-комунікативну специфіку невербальних знаків цього феномену, експресивний та енергетичний потенціали емотивного вокабуляру, структуру й семантику емоційної лексики, мовні засоби вираження в емоційному висловлюванні, особливості стилістичного функціонування ілюстрованих мовних одиниць, лінгвокультурологічні емоційні константи в структурі мовної картини світу тощо.

Коли йдеться про розмаїття поглядів і концепцій, які створювалися, щоб визначити сутність лінгвістики емоцій, слід зазначити, що їхні дисциплінарні межі широкі й розпливчасті, як просторі та розмиті наші уявлення про самі емоції.

Актуальність нашого студіювання полягає у спробі визначити окремі специфічні риси, які вирізняють емотивну лексику як особливий шар лексики опосередкованої емоціями, передусім, від емоційної лексики, що функціонує у мові й мовленні.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Безпосередньо з ідеєю *емоційної лексики* можна пов'язати, наприклад, центральну проблему, над якою працювала відомий радянський мовознавець Є. М. Галкіна-Федорук, – проблему взаємодії емоційного компонента і значення слова: “емоційна лексика виражає почуття і настрої людини, за значенням ця лексика поділяється на лексику, яка називає почуття і виражає відношення до явищ дійсності, позитивну і негативну”. Автор наголошує на тому факті, що емоційна лексика – це, передусім, декілька прошарків: “1) слова, що виражають почуття, які переживає сам мовець чи інша особа; 2) слова-оцінки, що кваліфікують річ, предмет, явище або з позитивного, або з негативного боку всім своїм складом, лексично; 3) слова, у яких емоційне відношення до називаного виражається не лексично, а граматично, тобто особливими суфіксами і префіксами” [9, 136]. За емоційним забарвленням розрізняють також лайливі та вульгарні слова, тобто емоційність слова розуміють як його стилістичні характеристики.

Уже О. М. Фінкель, М. М. Баженов емоційну лексику розглядали як диференційовану, як один із більш стійких прошарків лексики, де певний відтінок почуття репрезентовано власне у значенні слова, наприклад: *любов, ненависть, доброта* [20, 81–82].

На протипагу попереднім витлумаченням дефініції, І. В. Арнольд не відносить до складу емоційної лексики слова, які називають емоції і почуття. Вчений обстоює думку, що за своєю суттю емоційна лексика – це два прошарки: 1) емоційно-нейтральний, що виражає тільки поняття, без

вказівки на ставлення до нього мовця; 2) емоційно-забарвлений, що виражає почуття, настрої і ставлення мовця до висловлювання. Емоційна лексика усвідомлена також як слова, що містять позитивну або негативну оцінку того, що називається в слові (пестливі, лайливі слова, вигуки) та як образне вживання похідних слів завдяки гіперболі [1, 92–95]. Отже, тут безумовної протилежності між емотивністю й емоційністю не простежуємо. Емоційність для І. В. Арнольд тісно пов'язана з оцінкою. Як зазначає Н. Д. Арутюнова, оцінка “застосовується до всього, що спрямоване на облагороджену модель малого й великого світу, тобто на те, що людина вважає добром. Це найвище добро лінгвістика визначити не може, але вона здатна підтвердити, що вживання загальнооцінних предикатів (добрий і добре, поганий і погано) зумовлене ставленням до ідеалізованої моделі світу” [2, 59]. Розмежовуючи оцінку та емоцію, звернімося до питання про *лексичне значення* слова, яке є суцільним комплексним явищем, підвалини якого складає процес узагальненого відображення у свідомості людини реалій і властивостей об'єктивної дійсності. При цьому понятійній частині лексичного значення відповідає денотативне значення слова; неконцептуальним компонентам – конотація, до якої належать і оцінний, і емоційний компоненти. Оцінний компонент значення слова співвідноситься зі сферою раціонально-оцінного сприймання, емоційний компонент значення слова – із сферою емоційно-чуттєвого сприйняття [19, 94, 97]. Ми підтримуємо думку тих науковців, які пояснюють різницю між емоційним і оцінним значенням слова “мовленнєвою інтенцією мовця” [17, 29]. Отже емоційність детермінована емоційно-психічним станом мовця, оціночність – прагматичною метою одного з партнерів – якимось способом вплинути на духовний, емоційнопсихічний чи фізіологічний стан адресата. Якщо вираження почуттів мовця передбачає певну прагматичну мету, то емоційності передують інтелектуальна оцінка ситуації комунікації. Тобто емоційність апелюватиме вже до емотивності. Отже, емоційна лексика вживатиметься як оптимальне знаряддя впливу [4, 312], як засіб маніпуляції і як механізм психологічної стратегії нападу на партнера [7, 120].

Ці та інші визначення і міркування щодо емоційної лексики відображають розмаїтий спектр підходів до (не)вербалізації семантики емоцій: від емотивістського до раціонального, від аксіологічного до структурно-функціонального, від комунікативного до прагматичного, від когнітивного до концептуального, від креативного до деструктивного тощо. Деякі з проілюстрованих визначень створено за законами, або, точніше, звичками уяви. І ми, слідом за А. Бергсоном, маємо зазначити, що існує певна логіка уяви, відмінна від логіки розуму, яка інколи навіть суперечить їй, проте ми маємо на неї завжди зважати [5, 163–190].

Щодо специфіки поняття “*емотивна лексика*”, то ним уперше в лінгвістиці зацікавився російський вчений В. І. Шаховський, розробивши його в дисертаційному дослідженні “Категоризація емоцій в лексико-семантичній системі (на матеріалі англійського мови)” (1988). *Емотивна лексика*, як стверджує учений, лексика “с явной, всем известной и постоянной эмотивностью, адекватно понимаемой коммуникантами и вне контекста и в контексте” [22, 200]. Отже, емотивну лексику розуміють не стільки як окремішній прошарок, наприклад, як емоційну лексику, скільки як *кодифіковану семантичну властивість слова виражати семантику емоцій*. Емотивна лексика має риси *емоційного* як факту психіки та *лінгвістичного* як матеріалізації останнього. Від психічного явища – емоцій – вона запозичила чуттєвість людини до емоційних ситуацій, її емоційні реакції на них, яким притаманне власне забарвлення, та оцінку зазначених вище ситуацій. Матеріальне співвідноситься із системою мовних засобів, які вживають для позначення / кодифікування психічного (емоцій) та прагматикою комунікативного акту.

Ретельне вивчення феномену емоції дало можливість В. І. Шаховському охарактеризувати емотивну лексику загалом як “опосередованное языком отношение эмоционально-социологизированных представлений человека к окружающему миру” [23, 20]. Пізніше дослідник напише в одній зі своїх статей, “Языковая личность в эмоциональной коммуникативной ситуации”, що емотивні одиниці – емотиви, афективи, конотативи – є і засобами системи мови, і засобами висловлювання / тексту. При цьому наголошують на їхньому тісному зв'язку із людським мисленням, взаємодії між емоцією і когніцією. До мотивів появи в мові емотивних номінацій відносять емоції мовців, прагнення поновому, оригінально й тому експресивно позначити об'єкти відображення і відношення, гру із мовою, нестачу словникових одиниць для виразного вираження різних емоційних відношень мовця і т. ін. [24, 60]. Загальною властивістю емотивних смислів, що відображають основні людські емоції, є їхня *національна специфіка*. Під час міжкультурної комунікації спосіб інтерпретації власних емоцій корелює із лексичною сіткою координат, яку надає їм рідна мова.

У концепції Л. Г. Бабенка семантична категоризація емоцій здійснюється передусім у царині лексики, яка називає емоції. Учений вважає, що саме в ідентифікаційній емотивній лексиці емотивні смисли експліцитні, більш стійкі і стабільні, тому пропонує називати всю сукупність засобів, якими означають назви емоцій і емоційно забарвлені слова із чуттєвим фоном, *емотивною лексикою* [3, 23]. Тобто *емотивна лексика – це креативний продукт номінатора, його відношення до емоцій і ситуації називання*.

Намагаючись надати категоріального статусу словам, що називають емоції, С. Ю. Перфільєва у своїх дослідженнях запроваджує поняття слово-емоном [16, 24]. Ключ до розуміння емономів носіями мови дослідник знаходить через експериментально-прикладні ситуації. Респонденти, як засвідчує наукова інтерпретація результатів, виходять із різних асоціацій, укладаючи певне повідомлення. Лексичні асоціації, за Н. Івановою, залежать від різноманітних чинників: вікових, статевих, географічних, наявності для кожного мовця індивідуальної системи семантичних зв'язків слів [12, 117]. Отже, емономи виникають на основі асоціативних образів у чуттєво даній реальності.

Вирішальним чинником для емотивної лексики є наявність “семи емотивності в денотативній сфері значення”, зауважує І. В. Чепуріна [21, 84].

З позицій Ю. І. Гамаюнової, назви емоцій – це семантично самодостатня, гомогенна, синтагматично й парадигматично організована група, яка органічно входить до більш широкої тематичної групи психологічних явищ, процесів і належить до так званої лексики “невидимих світів” [10, 4]. Іноді лексику, яка вживається на позначення емоції і переживання, номінують емотивно абстрактними лексичними одиницями [18, 13].

Л. А. Калімулліна вважає, що при виокремленні денотативних класів емотивної лексики можна певною мірою орієнтуватися на номенклатуру видів емоцій, яку конституює наукова психологічна література. Водночас дослідник застерігає, що невпорядкованість емоціональної термінології, її низька фаховість, неоднозначність розуміння феномену (емоції, почуття, афекти релевантні одним і тим же емоційним явищам), амбівалентність (термін і лексична одиниця одночасно), різниця у часі й просторі (хронологія утворення концепцій емоцій та мова, на якій ці теорії було викладено) тощо вносять хаос у категоризацію емотивної лексики. Емотивну лексику не слід співвідносити з відповідною терміносистемою [13, 148–150]. Співвіднесення-порівняння розбіжностей між термінами і лексичними одиницями – один із засадничих здобутків мовознавців, бо порівняння завжди провокує актуалізацію складної, мінливої ситуації: головним стає навперемін чи то загальне (термін) у відмінному (лексема), чи то відмінне (лексема) в загальному (термін). Отже, *емотивна лексика поєднує досить розмаїтий корпус слів, які співвідносяться і з логічним, і чуттєвим пізнанням та освоєнням навколишнього світу, яке опосередковує світ внутрішній, психічний, емоційний, ментальний, вольовий*.

Розрізняють *емотивні знаки*, які виражають емоції, і *параемотивні знаки*, які називають і описують емоції в мові. Диференціацію знаків на емотивні і параемотивні здійснюють на основі їхніх семіотичних характеристик. Емотивні одиниці мають комплексний символічно-індексальний характер, а параемотивні – лише символічний, іноді символічно-іконічний. Під впливом контексту параемотивні одиниці можуть трансформуватися в емотивні. Водночас, А. С. Ільїнська зауважує, що емотивна семантика кодується в граматичній структурі мови (морфологічній і синтаксичній) і являє собою трихотомію, до якої належать: 1) емотивне значення (тільки для синтаксичних одиниць); 2) емотивна конотація; 3) емотивний потенціал. Систему засобів вираження емоційного стану і відношення розглядають як функціонально-семантичне поле моноцентричного виду з комплексним (гетерогенним) ядром [11, 6–7].

Для Т. Ю. Колясевої емотивна лексика – це триєдність людських духовних, психічних і творчих здатностей – оцінності, експресивності та образності [14, 8]. Інакше кажучи, **найважливішою** ознакою емотивної лексики є врахування її **суб'єктно-енерго-образного синкретизму**, *де формально співіснують загальнолюдські й особистісні цінності зовнішнього і внутрішнього світів етносу, загальнолюдські й особистісні види психічної енергії етносу та творчо переосмислене первинне буття в буття вторинне*. Отже, поняття “емотивна лексика” будується на підставі виокремлення в описуваному об'єкті трендів (від англ. *trend* – “напрямок, тенденція”) його природи, сутності та функціонування, які залишаються єдиною абсолютною реальністю у перебігу

діахронічних лексико-семантичних змін: ідентифікація (від лат. *identificare* – “ототожнювати”) (не)вербалізованих емоцій, вираження та їхній опис відповідно.

Специфіка емотивної лексики, на думку Л. К. Парсієвої, визначається тим, що, маючи значний потенціал емоційності, вона являє собою широке охоплення різноманітного лексичного матеріалу. Саме ця властивість дала змогу вченому стверджувати, що найвиразнішим представником емотивної лексики є вигуки. Їх відрізняє від інших мовних одиниць незвичне фонетичне оформлення, семантико-стилістичні особливості та специфічна функція мови [15, 6]. Застережемо, що вигуки – це форми емоцій, а не емоції в їхньому психічному й психологічному розумінні. І тому, певно, вони відзначаються, передусім, неконтрольованістю, спонтанністю, неусвідомленістю, експресивністю [25, 604]. Логічніше було б віднести вигуки до емоційної лексики.

На особливу увагу заслуговує лаконічне визначення емотивної лексики, авторами якого є М. Я. Блох і Н. А. Резнікова: “емотивна лексика – це слова, які мають у своєму значенні сему емотивності” [6, 15]. Емотивну лексику диференціюють на п’ять груп: 1) емотиви-номінативи, тобто слова, що називають емоції; 2) емотиви-асоціативи, до яких належать слова з прихованою семою емоції; 3) емотиви-експресиви, які мислять як слова, що виражають емоційну оцінку; 4) okazionalні емотиви, які є авторським витвором і 5) нейтральні емотиви, чия емотивна конотація узуально не закріплена, але есплікується у складі диктеми. Зміст цього поняття висвітлено у зв’язках із поняттями типів комунікації, самовираженням та авторським ідеостилем.

Спостереження В. Галаган над уживанням емотивних лексем у сучасній німецькій мові засвідчують, що вони можуть функціонувати ізольовано одна від одної: “1) як негативно-оцінні лексеми, тобто такі, які марковано тільки експресивною конотацією; 2) як іронічні лексеми, тобто такі, які марковано винятково емоціональною конотацією; 3) лексеми на позначення політичної належності”. При цьому дослідник зазначає, що у перебігу комунікативного акту конотативні компоненти семантики вступають у різні комбінації. Найчастотнішими визнано емоційно-експресивні, -оцінні, експресивно-оцінні. Можна сказати, що в річищі словникового фонду німецької мови експресивно-забарвлена й емоційно-забарвлена лексика опозиціонують так званій нейтральній лексиці [8, 176].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Хоча емоційну й емотивну лексику різних індоєвропейських і неіндоєвропейських мов вивчали і продовжують досить активно вивчати, вона залишається наріжним каменем лінгвістичних дискусій і належить до тих категорій, які вважаються простудійованими недостатньо, не мають одноставного тлумачення і термінологічного вираження. Її онтологічним підґрунтям є **перетворення семантики емоції в мовний знак, який кодифікує емоційно переосмислене первинне буття у вторинне**. Диференціація емоційної і емотивної лексики релевантна соссюрівській дихотомії “мова – мовлення”. Інакше кажучи, емоційна лексика вживається для позначення “емоцій для себе”, а емотивна – “для інших”. Загалом поняття емотивної лексики ширше, ніж поняття емоційної лексики, оскільки остання є, передусім, маніпулятивним засобом у комунікативному акті, її вживання пропорційне рівню маніпуляції партнера. **Емотивну лексику розуміємо як слова і словосполучення, в яких втілено емоціогенні знання й емоційний досвід людини про навколишній світ. Емоціогенні знання розуміємо як сукупність “знань як інформаційний ресурс” про емоції як форму відображення і засіб пізнання довкілля та як об’єкт цього відображення.** Семантична характеристика емоціогенних знань не просто співвідноситься з емоціями людини, а й визначається ними.

Одним із перспективних напрямів є вивчення лінгвістичних механізмів утворення емотивної й емоційної лексики.

Література

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка / И. В. Арнольд. – М. : Изд-во лит. на иностр. языках, 1959. – 352 с.
2. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
3. Бабенко Л. Г. Лексические средства обозначения эмоций в русском языке / Л. Г. Бабенко. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1989. – 184 с.
4. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист ; пер. с фр. Ю. Н. Караулова ; под ред. Ю. С. Степанова. – М. : Прогресс, 1974. – 447 с.

5. Бергсон А. Материя и память / А. Бергсон ; пер. с фр. А. Баулер // Собрание сочинений : в 4 т. – М. : Моск. клуб, 1992. – Т. 1. – С. 157–316.
6. Блох М. Я. Средства эмоционального воздействия политических выступлений / М. Я. Блох, Н. А. Резникова // Вестник Томского гос. пед. ун-та. – 2006. – Вып. 9 (60). – С. 14–19 (Серия “Гуманитарные науки (Филология)”).
7. Бойко В. В. Психоэнергетика / В. В. Бойко. – СПб. : Питер, 2008. – 416 с. (Серия “Краткий справочник”).
8. Галаган В. Емотивність, експресивність та конотація як засіб вираження оцінки / В. Галаган // Наукові записки. – 2008. – Вип. 80. – С. 171–178 (Серия “Філологічні науки”).
9. Галкина-Федорук Е. М. Современный русский язык. Лексика (курс лекций) : [учеб. пособ. для высш. учеб. заведений] / Е. М. Галкина-Федорук. – М. : МГУ, 1954. – 204 с.
10. Гамаюнова Ю. И. Историко-этимологическое исследование названий эмоций в русском языке XI–XVII вв. (семантический и лингвокультурологический аспекты) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Юлия Ивановна Гамаюнова. – Барнаул, 2003. – 225 с.
11. Ильинская А. С. Грамматические маркеры эмоциональности в английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / А. С. Ильинская. – Барнаул, 2007. – 20 с.
12. Иванова Н. Асоціативне поле назв емоцій у ліриці Івана Франка / Н. Иванова // Семантика мови і тексту : матеріали X міжнар. наук.-практ. конф., 21–23 вер. 2009 р. : статті. – Івано-Франківськ, 2009. – Ч. II. – С. 117–120.
13. Калимуллина Л. А. К вопросу о языковой дифференциации эмоций / Л. А. Калимуллина // II междунар. Бодуэновские чтения: Казанская лингвистическая школа: традиции и современность, 11–13 дек. 2003 г. : Труды и материалы : в 2 т. / под общ. ред. К. Р. Галиуллина, Г. А. Николаева. – Казань, 2003. – Т. 1. – С. 148–150.
14. Колясева Т. Ю. Эмоционально-оценочная лексика в текстовом пространстве Д. И. Стахеева : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Т. Ю. Колясева. – Кемерово, 2008. – 24 с.
15. Парсиева Л. К. Система междометия в общей парадигме языка (на материале осетинского и русского языков) : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.20 “Сравн.-ист., типол. и сопост. языковедение” / Л. К. Парсиева. – Владикавказ, 2010. – 42 с.
16. Перфильева С. Ю. Употребление слов-эмонов в тексте. Попытка интерпретации эксперимента / С. Ю. Перфильева // Язык, сознание, коммуникация. – 2000. – Вып. 11. – С. 24–29.
17. Приходько Г. І. Способи вираження оцінки в сучасній англійській мові : монографія / Г. І. Приходько. – Запоріжжя : ЗДУ, 2001. – 362 с.
18. Родионова Г. А. Эмотивная отвлечённая лексика в языке произведений М. Ю. Лермонтова : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Г. А. Родионова. – М., 2009. – 24 с.
19. Стилистика английского языка : учебник / Мороховский А. Н. [и др.]. – К. : Вища шк., 1991. – 272 с.
20. Финкель А. М. Современный литературный русский язык : учеб. пособ. для учит. ин-тов / А. М. Финкель, Н. М. Баженов. – Киев : Рад. шк., 1951. – 540 с.
21. Чепурина И. В. Семантическая структура эмотивных производных (на примере отглагольных имён существительных со значением лица) / И. В. Чепурина // Учёные записки Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского. – 2001. – Т. 14 (53). – № 1. – С. 84–91 (Серия “Филология”).
22. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе (на материале английского языка) : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.04 / Шаховский Виктор Иванович. – М., 1988. – 402 с.
23. Шаховский В. И. Типы значений эмотивной лексики / В. И. Шаховский // ВЯ. – 1994. – № 1. – С. 20–25.
24. Шаховский В. И. Языковая личность в эмоциональной коммуникативной ситуации / В. И. Шаховский // Филологические науки. – 1998. – № 2. – С. 59–65.
25. Der Duden: in 12 Bd. Die Grammatik / [hrsg. W. Müller]. – Mannheim : Dudenverl, 2006. – Bd. 4. – 1344 S.

Статтю подано до редколегії
31.03.2011 р.